

REVOLUCIÓ BURGESA I QÜESTIÓ NACIONAL A TRAVÉS D'«EL MÒLE» (1837, 1840-1841)

Enric Balaguer Pasqual

¹ **El Mòle** ("Mòle" és la variant dialectal del mot **motlle** o **mottle**) fou obra, fonamentalment, de l'escriptor Josep Maria Bonilla; així mateix comptà amb la col·laboració de Pasqual Pérez i de Josep Bernat i Baldoví. Aparegué en sis èpoques diferents, espaïades al llarg del segle dèneu: 1837, 1840 - 1841 (en aquesta època per defugir els impostos estatals es publicà cada número del periòdic amb un nom diferent: **El Ro-siñol**, **El Piulo**, etc.), 1855 - 1856, 1863 - 1864, 1864 - 1865, i el 1870. El nostre article es cenyeix a les dues primeres èpoques.

² Cf. Vicent Simbor, **Orígens de la Renaixença valenciana**, Institut de Filologia Valenciana, València, 1980, pàg. 161.

^{3a} **El Mòle**, núm. 8, 28 de febrer de 1837, pàg. 115.

*El Mòle*¹ fou el primer periòdic que es publicà en català en la nostra Renaixença. I contra molt del que s'ha dit no forma part de la premsa festiva o satírica de l'època (*El Tabalet*, *La Donsayna*, etc.), car fonamentalment és un periòdic polític.

Ens trobem davant de tot un fenomen de premsa —quant a difusió— que resta injustament oblidat. Hui, que hom mira amb enyorança hàbits de lectura d'èpoques passades, és palesa la necessitat d'avaluar novament *El Mòle*, el qual en la segona època (1840-1841) assolí una difusió nombrosa que es xifra entre quatre i cinc mil lectors.² Dada que hauríem de multiplicar puix llavors eren habituals les pràctiques de lectura col·lectiva, com ens ho testimonieja el mateix periòdic:

«Si vosté sabera lo que mos divertim y ríem les vespraes des dumenches, canem doche ó catorse llauradors á la barraca del tio Quelo de la Verdolaga y allí mos llich el coloqui de Chiribolics y Bufalampolla, y el de Nelo Tripero, y tots mos fem a trosos de riure.»^{3a}

A més d'aquestes dues qüestions apuntades: ser capdavanter i constituir tot un fenomen de difusió, el nostre periodiquet presenta també un gran interès si mirem la seua data inicial de publicació, ja que coincideix amb

el que és un punt clau en relació al procés de represa renaixentista. En el present article no abordem, tanmateix, aquesta qüestió com tampoc els aspectes literaris, lingüístics o sociolingüístics, sinó que ens hi cenyim als sociopolítics, inexplorats fins a hores d'ara.

La seua aparició coincideix amb l'esclat de premsa —la majoria de caire polític— que aparegué el 1837, i que es realitzà a desgrat de la nova llei d'impremta del 1836, la qual imposava un tipus de censura i obligava a posseir un dipòsit de quaranta mil rals.^{3b}

El nostre periòdic és fruit del romanticisme, d'un romanticisme liberal de caire exaltat, els postulats del qual predica amb deler. El podríem definir com allò que hui és la premsa de partit, és a dir, amb un clar predomini de l'opinió, el comentari subjectiu i l'adoctrinament polític per damunt de la informació dels fets ocorreguts o la visió plural i documentada d'aquests. A més a més, sobretot en la primera època (1837), trobem al costat del proselitisme polític una tendència pedagògica de caire cultural i cívic.

El Mòle es troba imbuït en la tasca de crear les condicions necessàries per que triomfe la revolució liberal enfront de l'ordre establert per l'Antic Règim. I és aquesta característica la que fa el contingut de les seues pàgines tan terriblement atractiu com, a vegades, dramàticament modern.

LA REVOLUCIÓ PENDENT: SER CIUTADANS, CANVIAR L'ESTAT

Com hem dit, *El Mòle* té per objectiu essencial consolidar la revolució burgesa, o el que és el mateix, fer realitat el triple principi de «Llibertat, igualtat i propietat»,⁴ abolint el sistema de privilegis nobiliaris. El nostre periòdic s'insereix plenament en la tasca de canviar la mentalitat de la gent a fi que assumesquen el paper de ciutadans, de protagonistes de la seua realitat política.

Aquest propòsit de canviar la mentalitat va adreçat, fonamentalment, als llauradors. Així diu:

^{3b} Cf. Iris María Zavala, *Románticos y socialistas*, ed. Siglo XXI, Madrid, 1972, pàg. 46.

⁴ Miguel Artola, *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*, Alianza Editorial, Madrid, 1981, pàgina 128.

«Nosotros volem que la clase agricultora á la que pertenece, ocupe el lloc que li correspon en la estimasió pública, y que no sigau mirats com á esclaus y com á besties.»⁵

I es proposa d'instruir-los:

«Alguns articles dedicarem a vosatros; ya procurant ilustraros en vostres obligacions com á hòmens, com agricultors, com á *siutadans*.»⁶

No és gens circumstancial, però, que aparega l'expressió «siutadans», puix és de les més repetides al llarg de les pàgines del periòdic. Un còmput de la seua freqüència ens indica, clarament, que forma part de les preocupacions centrals dels autors. «Siutadans vol dir —aclaireix més avant— que viu en una ciutat, pero esta paraula pren per tot aquell que pot usar els drets que li concedeix la llei.»⁷

Per tal que els ciutadans puguen fer ús dels drets que els concedeix la llei —com diu el periòdic—, és clar que el que necessiten és alfabetitzar-se i adquirir cultura. L'analfabeisme, que no és un patrimoni dels llauradors car «susuix en moltisims (...) artesans y hasta caballers»,⁸ és la causa de tots els mals que pateix l'Estat, entre els quals es troben també les guerres carlines:

«...en la clase honrada dels llauradors no li cal atra cosa sino mes que una poqueta mes de instrucció, pera donar de si tot lo que es pot prometre de ells, y per consiguiend hagueren dedicat alguns llibres a parlarlos en llenguache que ells entengueren, com yo hu fas ara en tú, estigues segur que no tindriem lo que tenim; pues tot ve de la falta de instrucció; pero ¿Qué pasá? que vulgueren comensar la casa per la teulada y el us que s'ha fet de la llibertat es robar, matar y dirse picardies uns á atres...»⁹

La causa de l'estat actual de coses és, sens dubte, l'Antic Règim, les condicions del qual avesaren la gent al servilisme, quan no a l'esclavatge. Perquè segons diu:

«En España no s'ha pensat mes que en castigar y mai en premiar. Unes lleys sanguinaries, emchamai pot formar, ni tindre hòmens de be, hòmens honrats. El que s'abea á palos, no será en sa vida mes que un esclau, un home sinse bons sentiments.»¹⁰

⁵ **El Mòle**, núm. 2, 9 de febrer de 1837, pàgina 32.

⁶ **Ibidem**, loc. cit.

⁷ **El Mòle**, núm. 15, 28 de març de 1837, pàgina 229.

⁸ **El Mòle**, núm. 4, 15 de febrer de 1837, pàgina 53.

⁹ **El Mòle**, núm. 7, 25 de febrer de 1837, pàgina 98.

¹⁰ **Ibidem**, pàg. 103.

El periòdic pren un to radical en denunciar la situació que regna en els diversos àmbits de l'estat. A vegades en un to semblant als dels articles del Figaro. Entre altres coses denuncia el mal estat en l'administració, plena de gent tant inepta com analfabeta, els costums, la manca de patriotisme i l'esnobisme de les classes dominants, la manca de llibertats cíviques, polítiques i religioses, el favoritisme polític, la desatenció en els terrenys culturals i científics. Açò darrer ho veiem en el fragment següent:

«Al poeta el tenen así per un loco; al filosof per un nesio; el bon pintor ó escultor es un mort de fam; el que es dedica al estudi se li riuen; al que s'adelanta un poc al pas que porten els demes li trenquen les cames...»¹¹

A la vegada que hi ha aquest «desgovern», el periòdic denúncia la misèria i el sofriment de les classes subalternes. Segons posa en boca d'un llaurador la seua situació era la següent:

«...yo [...] treballe molt, y guañe poc; perque tot lany reme com un lladre, sue com una béstia, y menche pa de daxa, quant n'hia.»¹²

El nostre periòdic és contundent, també, en comdemnar les desigualtats socials:

«Al pobre leña y castic
Y al pillo com siga ric,
Te pera tot carta blanca.»¹³

I segons ell, la responsabilitat de tota aquesta situació recau en els governants:

«El poble es ignorant, y es per la ignoransia y la mala fe dels governs; si comet delits es perque no ya lleys; si mou bullanga, es perque el govern obra mal, y no sap reprobar de atre modo mes que amotinantse y cridant.»¹⁴

El periòdic no veu altra eixida, per acabar amb aquesta situació, sinó és amb l'alfabetització de les classes subalternes:

¹¹ El Mòle, núm. 7, 29 de maig de 1837, pàgina 105.

¹² El Mòle, núm. 11, 11 de març de 1837, pàgina 163.

¹³ El Gafarró, número 19, 13 d'abril de 1837, pàg. 297.

¹⁴ La Gabula, número 23, 6 de març de 1841, pàg. 360.

«Altres li dirien [al llaurador]: «mireu els condes y marquesos, son els teus amos, pera pagarlos, encara que siga el aca o el rosí que tens pera llaurar». Y el llaurador que sap llechir y escriure els contestaria: aneu infames; que si eixos condes ú marquesos son els meus amos, no hu son pera matar de fam á mi y a la meua familia.»¹⁵

Per altra banda, *El Mòle* és imbuït en la necessitat de transformar la maquinària estatal devers la configuració d'un estat modern. Aquest nou estat hauria de comptar amb una estructura descentralitzada, una administració ràpida i eficaç, el reconeixement de la llibertat de culte, d'impremta i hauria de fomentar la participació dels ciutadans i la protecció de la cultura, les arts i les ciències.

Segons el nostre periòdic, sense el reconeixement de les llibertats de culte i d'impremta, s'hi resta lluny del progrés. Ho argumenta així:

«Hasta que la constitució española no tinga un article com el 5 de la carta constitucional de Fransa, que diu que cada ú profesará la seua religió en igual llibertat, y obtindrà per son cult la mateixa protecció, no haurá aplegat a España el primer terme de la riquesa de la prosperitat y dels coneiximents a que deu aplegar per ser felis.»¹⁶

A la premsa li confereix el paper modern de quart poder, i empra per illustrar-ho un símil on compara el paper que ha de jugar amb el que aconsegueix el Tribunal de les Aigües:

«...esta es la utilitat de la llibertat de impremta y estos els benefisis que reporta, es dir que els hòmens públics obren en mes prudensia tement el chuí de un periòdic, que el del tribunal del agua...»¹⁷

Assistim, doncs, a la difusió ideològica orgànica —com diria Gramsci— del que és la cosmovisió burgesa o moderna de l'estat.

Per altre costat, el nostre periòdic se'ns presenta anticlerical, la qual cosa, durant aquesta època i dintre del liberalisme, era més la regla que no pas l'excepció. Si en la primera època (1837) sovintegen allusions satíriques i burlesques, durant la segona (1840-1841) hi tro-

¹⁵ *El Mòle*, núm. 4, 15 de febrer de 1837, pàgina 54.

¹⁶ *El Panerot*, número 7, 9 de juny de 1841, pàg. 27.

¹⁷ *El Mòle*, núm. 4, 15 de febrer de 1837, pàg. 59.

bem un accentuat radicalisme. Ja en el núm. 1 exposa que:

«...des de el sigle 11 y 12, ara huitsens anys enrere els frares s'habien apoderat de tota España, y entre els convents y els señorios se repartiren totes les riqueses y empleos, y honors y dignitat, vivint y folgant com a ganduls.»¹⁸

Aquesta actitud anirà en augment i se n'incrementarà amb el segrest que sofreix *El Papafigo* (2 de maig de 1841), per ordre de l'autoritat eclesiàstica. Les crítiques que llança *El Mòle* denúncien, essencialment, la corrupció de l'església, sense qüestionar-la com a institució. Diu en un article:

«El objecte de la religió y de la política es el mes sagrat y chust; pero els hòmens corromputs han fet de la religió y de la política tot lo mes inchust, y mes reprobat pera els bons...»¹⁹

Entre altres coses denúncia el materialisme en què es basa:

«No sols paga el pobre cristià per sostindre al clero, com es molt chust, si no que ademes, tota la religió se reduix a diners: se paga per naixer, per batechar á ú; si es ú parent en segon grau de una chica y coneix que pot fer la seua felicitat, no pot casarse en ella sino paga dosentes lliures que còsta el breu; es dir, que si es pobres y no paga no es pot casar en una parenta; y si es ric y paga si.»²⁰

En un altre número denúncia els fets acomplits pel tribunal de la Inquisició:

«Desde l'añ mil quatresents huitanta ú, hasta el mil huitsents huit sols en la Inquisició de Cataluña, foren cremats vius trenta dos mil tresents huitanta dos hòmens; cremats en estatua, deset mil sisents noranta; y presos y embargats tots els bens, tresents vintinòu mil sent cuarenta sinc.»²¹

¹⁸ *El Mòle*, núm. 1, 3 de novembre de 1840, pàg. 14.

¹⁹ *El Siudadano*, número 4, 18 de maig de 1841, pàg. 47.

²⁰ *El Papagall*, número 2, 7 de maig de 1841, pàg. 28.

²¹ *El Siudadano*, número 4, 18 de maig de 1841, pàg. 52.

«EL MÒLE» I LA QÜESTIÓ NACIONAL

Joan Fuster afirma que el nostre periòdic és «amarat de patriotisme espanyol»²² i la seua afirmació no pot ser més exacta. No obstant açò, no sempre i menys a cop d'ull, hom hi pot detectar aquesta tendència puix és també amarat d'anticentralisme, d'anticastellanisme i de madrilenyofòbia.

El Mòle exposa les diferències nacionals de l'estat espanyol amb una clarividència abasagadora. Diu:

«Per estes raons está España de tal modo que mosatros nos atrevim a dir que no es nació; [...] así no hiá costums; en un poble, per exemple, porten tots sombreros redons, vas a un atre que está al costat, y perque allí tots el porten en punta tots te se burlen y te chiullen; no hiá mes que vore pintats en un mateix cuadro, á un valensiá, un catalá, un andalús, un gallego, un manchego y un churro, y cualsevol estrancher veuria que son de nasions diferents. Els catalans se creuen que no son españols y se burlen dels castellans...»^{22b}

Les crítiques contra el centralisme i contra Madrid sovintegen força, com hem dit. Del fragment que presentem a continuació, n'és remarcable el to d'incertesa en què presenta la relació monarquia borbònica-centralisme.

«Se está fent un projecte pera construir ulleres de llarga vista que alcansen desde Madrid á les cuarenta sinc provinsies, cuatresents cincuenta tres partits, y als quinsemil cuatresents sixanta huit pobles que componen la España, perque els c'han d'arreglarla y remediar els seus mals desde la cort, tiren curt, es dir son curts de vista y de pas, y alcansen poc. Atres diuen que aixó de alcansar poc o tirar curt, no es defecte de la vista; y si perque alguns gasten ulleres de batre, volen que gasten de llarga vista, estan molt equivocats, que aixó de tirar curt es de moda quels fransesos han introduit en España, y s'ha de seguir en Madrid hasta que traquen átra.»²³

²² Nosaltres els Valencians, Barcelona, 1962, pàg. 116.

^{22b} El Rosiñol, número 2, 7 de novembre de 1840, pàg. 24.

²³ El Mòle, núm. 11, 11 de març de 1837, pàgina 38.

Sobre Madrid i la cort, la crítica més contundent és, potser, la que posa en boca d'un personatge recentment vingut d'allí:

«Pos señores Madrid es pichor que la Torre de Babel y Babilonia. Madrid es pichor que la serra de Crevillent en algun temps; Madrid es un niu de Gabulistes y samparrollos; Madrid es el pou de la honra y de la probitat; Madrid es la peste, el cólera, la grip, el tifus, la epidémia, la miseria, la fam, la perdisió de tota España...»²⁴

Aquest descontent anticentralista, però, no el fa rebellarse contra l'estat en si, ni reivindicar el nacionalisme autòcton. Joan Fuster ha remarcat també que aquesta tendència, nascuda del ressentiment per la marginació a què els condemnava l'estat, mai no posà en crisi ni el patriotisme espanyol ni el monarquisme borbònic.²⁵

El Mòle acaba per defensar el foralisme com a fórmula política, sense, però, que això el duga a reivindicar les institucions d'autogovern valencianes.

«Despues d'asó, haguera dit, ára vinga l'arreglo de totes les coses desordenaes, que no son poques, fora tots els empleats, gòbernes tota la nasió com se gòbernen en Navarra.»²⁶

El centralisme és criticat per ineficàcia, però també perquè hom té la sensació d'estar abandonat per l'administració:

«Els valencians diuen als de Madrid: ¿Así qui mos arregla, nosotros ó vosotros? Y els de Madrid responen: "arregleuse vosotros que no mos entenem del aire".»²⁷

Alfons Cucó en *El Valencianisme Polític* inscriu *El Mòle* en allò que ell anomena «els corrents populars anticentralistes», i que no sols abracen aquest periòdic sinó tot un conjunt de premsa «d'èpoques distintes, de significació política liberal o carlina, escrita en català o en castellà».²⁸

Per altre costat, J. Maria Bonilla té un gran interès en donar a conèixer el que ha estat la història del País Valencià. I a partir del segon volum de la 1.ª època obri un capítol en cada número dedicat a presentar-la. Ho justifica així:

«...y volent en lloc de disminuir augmentar el interés para els valencians, y creent ser de molta utilitat do-

²⁴ *El Tramús*, número 16, 26 de gener de 1841, pàg. 246.

²⁵ Cf. *Nosaltres els valencians*, pàg. 178.

²⁶ *El Nap*, núm. 7, 28 de novembre de 1840, pàg. 103.

²⁷ *El Mòle*, núm. 11, 11 de març de 1837, pàgina 176.

²⁸ Ed. Garbí, València, 1967, pàg. 32.

narlos noticies en que viuen de lo que fon en temps antics, de les chirades que ha tengut, de les curiositats que comprén, en una paraula de tot el que conté nostre hermós y delisiós reïne...»²⁹

No obstant la presentació que en fa, la exposició històrica que s'enceta al número següent (núm. 24, 30 d'abril de 1837), comença parlant dels orígens de la història d'Espanya i narra de manera prou ràpida i anecdòtica el que fou la colonització de grecs, fenicis, romans i àrabs. I d'aquesta darrera, passa a descriure el que fou la guerra del francès.

La seua exposició a més de ser tendenciosa consisteix a agafar tots els tòpics històrics: existència d'Espanya abans de la vinguda dels romans, unionisme dels Reis Catòlics, fòbia estrangera, etc.

Quan passa a la història del país, l'autor apunta que els capítols no formaran una relació completa, sinó que en seran un compendi de curiositats.³⁰ En aquesta exposició, esdeveniments com la conquesta catalano-aragonesa són ressenyats molt breument:

«Cuant el Rey D. Jaume conquistá á Valencia dels moros, li doná un atre amollament, en que entraben á formar part de este reïne alguns pobles de Aragó y Castella.»³¹

El periòdic passa desapercebut, també, davant de fets com la pèrdua dels Furs i el decret de Nova Planta i no fa cap referència als anys d'autogovern valencià. El periòdic, però, palesa per contra admiració envers els Borbons. I així, malgrat afirmar que Felip d'Anjou «s'introduí en el reïne com á señor y amo absolut protechit per els fransesos»,³² no deixa de reconéixer més endavant que la seua tasca de govern fou positiva:

«Felip reanimá als españoles, mos goberná en prudensia y chustisia, per primera volta sinse ducte, premiá el merit en arts y siensies, posá la lley als señorius y els destruí en molta sagasitat, restablí l'eixersit, y feu construir navios y fragates que feen tremolar als enemics de España en tot lo mon.»³³

Sobre la qüestió nacional, podem, doncs, afirmar que si bé *El Mòle* veu convenient i necessària la descentralització administrativa i fins i tot advoca pel foralisme,

²⁹ *El Mòle*, núm. 23, 26 d'abril de 1837, pàgina 355.

³⁰ *El Mòle*, núm. 3, 17 de març de 1837, pàgines 30-38.

³¹ *El Mòle*, núm. 7, 29 de març de 1837, pàgina 99.

³² *El Rosiñol*, núm. 2, 7 de novembre de 1840, pàg. 22.

³³ *El Rosiñol*, núm. 2, 7 de novembre de 1840, pàg. 22.

no manté les seues reivindicacions des d'uns postulats nacionalistes, sinó que allò que pretén és aconseguir eficàcia i modernitat en la gestió governativa espanyola.

El seu desig de donar a conèixer el passat històric nostrat entra en allò que és un interès cívic i cultural, allunyant-se de qualsevol referència mitològica o èpica, susceptible de ser-ne explotada des de la mentalitat romàntica, en interès de nodrir la tradició nacional, com s'esdevingué en altres cultures europees. I cosa més greu, oblidant-se de qüestions com la catalanitat, el passat d'autogovern, o la pèrdua dels Furs.

Com afirma Joan Fuster, el seu era un patriotisme «massa modern» de confecció burgesa i de data relativament recent, que féia oblidar-se de qualsevol referència mitològica o èpica. El seu —acaba Fuster— era un patriotisme «civil» i per tant, poc persuasiu.³⁴

COLOFÓ

El Mòle, hem dit al començament, és fruit del romanticisme, d'un romanticisme, però, que no es reduïa a la literatura, sinó que «transcendia als plans cívics i morals» —Sanchis Guarner *dixit*—. ³⁵ I és a través de la seua forta impregnació romàntica per què ens expliquem part de les seues característiques: amerat moralisme, defensa del món interior, recerca de l'autenticitat tant social com individual, compromís social dels autors, etc.

Trobem també, però, algun element que hauríem d'incloure en allò que és l'esperit il·lustrat, com és el seu afany de divulgació cultural, malgrat que algun crític haja parlat de romanticisme cultural tot i assenyalant aquest vessant del moviment.

El romanticisme presenta, si més no, dues branques: una de caire historicista (Walter Scott), que es basa en la reivindicació del passat i que donà peu a l'exaltació mitològica o èpica de les nacionalitats d'Europa, i una d'altra centrada en la defensa del món interior, de caire subjectiu, moralista i lúgubre, ancorada en el present (Chateaubriand).

El romanticisme valencià s'adscriu de bell antuvi, en

³⁴ Nosaltres els valencians, pàg. 132.

³⁵ El sector progressista de la Renaixença valenciana, Institut de Filologia valenciana, València, 1980, pàg. 10.

aquesta fase: anys trenta i quaranta, al segon corrent, i per tant relegà la forta empenta que en donà el primer, sobretot a Catalunya, quant a reivindicació i defensa del passat.

A través, però, d'allò que s'esposa en el nostre periòdic s'imposen un seguit de reflexions. Una en deu ser qüestionar-nos fins quin punt o quina època restaren en la memòria col·lectiva o foren populars fets com la desfeta d'Almansa o realitats com l'odi als Borbons.

Si haguéssim d'oferir una valoració del grau de consciència nacional que presenta *El Mòle* a través de la importància i el coneixement que confereix a qüestions històriques i culturals nostrades, el nostre balanç a la força hauria de ser negatiu. La situació que presenta dóna peu, parafrasejant un vers de Raimon, a afirmar que perduts els orígens resta ben poca identitat.

No obstant les nostres reflexions, no hem de perdre de vista el que fou el nostre periòdic, dintre de la línia de la premsa de forta acceptació popular. Ni oblidar el seu tarannà inconformista, contestatari i apassionat, capficat en la tasca de fer esdevenir els llauradors en ciutadans. I el que fou la seua gran batalla a favor d'un canvi social i humà, car *El Mòle* estava i no debades:

³⁶ *El Mòle*, núm. 9, 4 de març de 1837, pàgina 139.

«...pera achustar cares, y mans y peus, y llengues y tot el que estiga tort ó mal fet.»³⁶